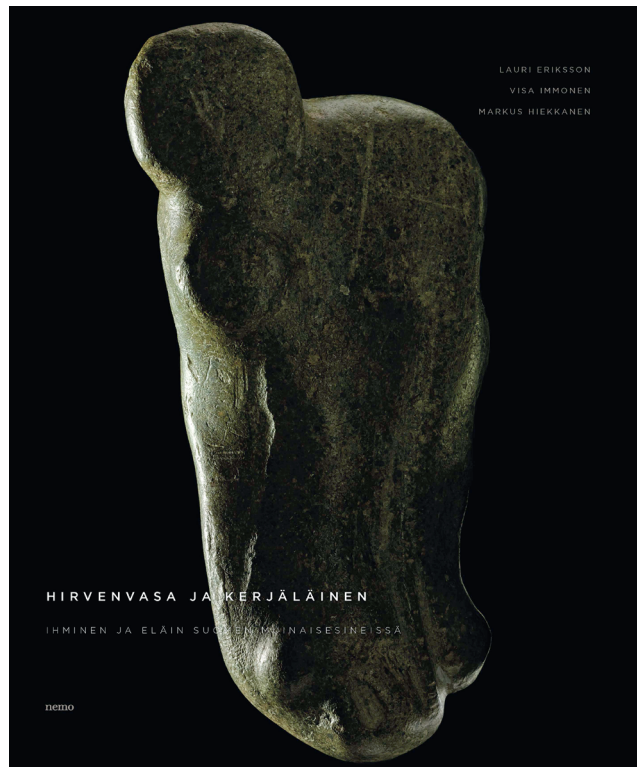

Lauri Eriksson, Markus Hiekkänen ja Visa Immonen: *Hirvenvasa ja kerjäläinen. Ihminen ja eläin Suomen muinaisesineissä*, Nemo: Helsinki 2017. 160 s.

Historiantutkimuksen kentällä on viime vuosina keskusteltu esineiden vähäisestä käytöstä tutkimuksen lähdeaineistona. Esineiden on nähty jääneen marginaaliin jopa materiaalisen kulttuurin tutkimuksessa, huolimatta viime vuosituhannen loppupuolella alkaneesta ns. ”aineellisesta käänteestä”. Käänteessä on ollut kyse siitä, että esineiden kiinnostavuutta ja esineille annettuja merkityksiä ei tulisi rakentaa pelkästään esineiden tuottamien merkitysten tai esineitä kuvaavien representaatioiden (kuvien ja tekstien) varaan, vaan ne olisi voitava nähdä itsessään kiinnostavina – materiaaleineen, muotoineen ja vaiheineen.¹ Suomessa käydyssä keskustelussa on viime vuosina kannettu huolta sekä esinelähtöisen tutkimuksen vähäisyydestä että museoiden roolin mureneemisesta tutkimuksen keskeisenä mahdollistajana.²

Arkeologisessa ja erityisesti esihistoriallisiin ajanjaksoihin kohdistuvassa tutkimuksessa esinelähtöisyys on aina ollut luontevaa ja esineiden ”fyysisyyttä” on tutkittu pitkään myös luonnontieteellisten menetelmien avulla. Tekninen tutkimus on lisääntynyt viime vuosina myös keskiajan taiteen alueella, mutta siihen liittyviä julkaisuja on Suomessa saatavilla vielä vähän. Keskiajan osalta esinetutkimuksen ja -tuntemuksen tarpeellisuus on huomattu erityisesti lisääntyneen harrastaja-arkeologitoiminnan esiin tuomien esinelöytöjen myötä. Osa löydöistä kytkeytyy niissä olevien kuva-aiheiden ja löytöpaikkojen myötä myös kiinnostavasti kirkoissa ja museoissa säilyneeseen keskiajan kirkolliseen taiteeseen ja laajentaa siten kuvaa keskiajan visuaalisesta kulttuurista.³

¹ Ks. esim. Anne Gerritsen & Giorgio Riello, eds., *Writing Material Culture History*. Bloomsbury 2015.

² Ks. esim. Alex Snellmanin laatima Artefacta Esinetutkimusverkoston järjestämän kyselyn yhteenveto: ‘Konkreettinen esinetutkimus harvinaista’, *Artefacta, Uutiset* 22.6.2016. http://www.artefacta.fi/uutiset/konkreettinen_esinetutkimus_harvinaista.552.news (haettu 12.2.2018).

³ Visa Immonen, ‘Laajentuva keskiajan visuaalinen maailma - viisi uutta jalometallilöytöä Suomesta’, teoksessa Katja Fält, Visa Immonen & Elina Räsänen, *Taidehistoria tieteenä – Konsthistorien som vetenskap* TAHITI 2 (2015), Taidehistorian seura – Föreningen för konsthistoria: Helsinki 2015. <<http://tahiti.fi/02-2015/kentalta-ja-arkistosta/laajentuva-keskiajan-visuaalinen-maailma---viisi-uutta-jalometalliloytoa-suomesta/>> (haettu 12.2.2018).

Uudelleen herännyttä kiinnostusta esineiden materiaalisuuteen ja faktuaalisuuteen ja kokoelmatutkimukseen heijastelevat ehkä myös vuoden sisään ilmestyneet näyttävät julkaisut, kuten Suomen Kansallismuseon Hämeenlinnan Pyhät ja pakanat -näyttelyyn liittyvä keskiaikaisia veistoksia ja nykykuvanveistoa yhdistelevä kuvateos, Lahden kaupungin historiallisen museon Klaus Holman muistokokoelmaan liittyvä tutkimusjulkaisu sekä nyt arvioinnin kohteena oleva *Hirvenvasa ja kerjäläinen* -kuvateos (Nemo 2017).⁴ Lauri Erikssonin, Visan Immosen ja Markus Hiekkasen toteuttama teos esittelee 56 eläintä tai ihmistä esittävää esinettä (tai esineen yksityiskohtaa). Esineet sijoittuvat ajallisesti esihistorialliselta ajalta keskiajan lopulle. Tekijät ovat pyrkineet nostamaan esiin aikaisemmin vain vähän tunnettuja esineitä, mutta mukana on myös aikaisempien julkaisujen tai pitkäaikaisen näytteillä olon ”seurauksena” jo tutuiksi tulleita artefakteja. Johdantoluvun mukaan tavoitteena on ollut pohtia ihmisen suhdetta eläimiin ja yliluonnolliseksi koettuun sekä ihmisen maailmankuvassa tapahtuneita muutoksia. Suurimpina esineistössä heijastuvina muutosvaiheina mainitaan siirtyminen metsästyksestä ja keräilystä maanviljelyyn sekä kristinuskon ja keskitetyn hallinnon omaksuminen. Tekijät pyrkivät laajassa ja ehkä hieman liiankin seikkaperäisessä ja rönsyilevässä sekä kaikkea teoreettisuutta välttelevässä johdanto-osassa tekemään läpinäkyviksi kirjan tavoitteet ja ”katseen suunnat”: mitä tutkija päättelee ja assosioi esineen muodon, materiaalin tai työstötavan perusteella sekä miten hän liittyy esineen ajan ja paikan kontekstiin.

Yhteistä kirjassa esitellyille, eri materiaaleista tehdyille esineille on niiden valmistamiseen ja käyttötarkoitukseen liittyvän historiallisen tiedon vähäisyys tai täydellinen puuttuminen – puute koskee tietysti ajanjaksoa, jolloin esineet eivät vielä olleet tieteelle tai museoyleisölle tunnettuja. Tällainen ”historiattomuus” luonnollisesti jättää tulkinnallista liikkumatilaa, mutta sisältää myös vastuun. Tulkinnoilla on tapana muuttua faktoiksi tilanteessa, jossa esineisiin liittyvää tutkimusta tai julkaisutoimintaa on vähän. Toisaalta, tämä vastuu ei varsinaisesti ole keskustelunavaajan harteilla.

Hirvenvasa ja kerjäläinen -teoksen kuvien ja niihin liittyvien kuvailevien, analysoivien, kontekstualisoivien, mutta myös eläytyen kirjoitettujen tekstien avulla tekijät venyttävät tieteellisen esinetutkimuksen rajoja. Laajalle yleisölle tarkoitettuna teos ei esittele teorioita kuvien, esineiden ja ihmisen suhteesta, vaan pyrkii jouhevasti kulkevalla kerronnalla luomaan pitkää kaarta maasta löytyneistä varhaisista savi-idoleista keskiajan katolisiin kulttikuviin. Esinekohtaisia tulkintoja on pyritty ”tuoreuttamaan” esimerkiksi osoittamalla, miten populaarikulttuurin visuaalinen kuvasto hyödyntää ikiaikaista muotokieltä. Lukija-katsojan virkistämiseksi esineet on sijoitettu vaihtelevasti erilaisiin, esimerkiksi kollaasitekniikalla toteutettuihin, taustoihin. Kaikilta osin kuviin käytetyt viittaukset eivät kuitenkaan avaudu ja vaikuttavat jollekin pienelle sisäpiirille tarkoitetuilta: kuka onkaan esimerkiksi tuo vuoristoisessa jokimaisemassa istuskeleva ja maalaava mies Ruskon krusifiksin taustalla?

⁴ *Kauneus, arvo ja kadonnut menneisyys. Näkökulmia Klaus Holman muistokokoelmaan.* (Taidehistoriallisia tutkimuksia - Konsthistoriska studier 49), toim. Visa Immonen & Elina Räsänen, Taidehistorian seura - Föreningen för konsthistoria: Pieksämäki 2017; *Pyhät ja pakanat. Ihmissyyden kuvia* (Kansallismuseon julkaisuja 12), toim. Sanna Teittinen, Museovirasto: Helsinki 2017.

Hirvenvasa ja kerjäläinen-teoksen graafinen yleisilme on harmoninen. Laadukkaat, suurikokoiset kuvat mahdollistavat esineiden tarkastelun ”lähietäisyydeltä”, vaikkakin vain yhdeltä suunnalta. Rosoa teokseen tuo mustavalko- ja värikuvan vuorottelu, sekä esimerkiksi kuvien terävyysalueen vaihtelulla leikittely, rohkeasti valittujen ja eri tavoin muokattujen taustojen ohella. Joissakin kuvissa epätarkkuus ja ehkä myös valokonstrastien puuttuminen on kuitenkin häiritsevää: kirjaan valittujen esineiden erityinen vahvuus, kolmiulotteisuus, ei aina välity kuvista riittävästi. Osa esineistä on kuvauskohteena haastavia, kuten veistoskokonaisuuteen oleellisesti liittyvän Jeesus-lapsen kadottanut ja väriensä kirkkauden ja loiston menettänyt Korppoon Neitsyt Maria. Veistoksen pinnalle heijastettu, monivärinen diskopallovalo ei mielestäni kuitenkaan tuo esiin tuota mennyttä loistoa, eikä myöskään veistoksen nyt jo paljon himmeämpää ja herkempää olemustakaan.

Kuvakulmien vaihtelulla ja yksityiskohtiin keskittymällä on pyritty tekemään eroa dokumentaariseen ja perinteiseen, usein vain esineen etu ja -kuvapuoleen keskittyvään kuvaustapaan. Kuitenkin esimerkiksi enkeli Gabrielin kasvojen kuvaaminen suoraan edestä, hieman liikaa valaistuna, ei tuo esiin veistoksen maalajaan hienovaraista ilmaisua. Myös tutkijan katse, ainakin tekstin perusteella, on kohdistunut enkelin kasvoihin suoraan edestä, josta suunnasta ilme saattaa näyttää omituiselta (”ironiselta”). Pää kuitenkin kuuluu kokonaisuuteen, jossa reliefimäinen ja sivuttain kääntynyt Gabriel ilmoittaa katsojasta katsoen oikealle puolelle sijoitetulle Marialle tämän synnyttävän Jeesus-lapsen. Silmien eriparisuus näyttäytyy loogisena, kun veistosta tarkastellaan tästä katselukulmasta. Erityisesti tässä yhteydessä, mutta myös esihistoriallisten esineitten osalta, kuva ja mittatiedot koko esineestä tai eri otokset eri kuvakulmista olisivat olleet tarpeellisia. Esineitä ei myöskään tulisi mielestäni nimetä pelkästään niiden osan (kuten Kaarinan kerjäläinen, Uudenkaupungin kirkon kuu) perusteella, jos koko esineellä tai teoksella on vakiintunut nimi tai jos aihe, jota se kuvaa, tunnetaan.

Kirjaan valittujen esineiden valinta on pääosin onnistunut: kattaus on laaja. Ilmeisesti tekijät ovat olleet erityisen viehättyneitä savi-idoleista, jotka ovatkin varsin kiehtovia esimerkkejä varhaisimmista ihmiskuvista (jos ne sellaisiksi tulkitaan). Idoleihin liittyvät tekstit eivät juuri sisällä toistoa, vaan nostavat kunkin esineen kohdalla esiin jotain kiinnostavaa. Myös lähes ”ikoniset” hirvenpään muotoiset kultti- ja tarve-esineet näyttävät kiehtoneen tekijäkolmikkoo. Teos ei siis näiltä osin aivan pääse tavoitteeseensa tuoda esiin museokokoelmien kätköihin hautautuneita, vähemmän tunnettuja esineitä. Kuvailutekstejä vaivaa kokonaisuudessaan myös epätasaisuus: osa tulkinnoista on jäänyt varsin yleisluontoisiksi ja vaikutelma on paikoin kiireellä tehdyn oloinen. Esineen sijaan teksteissä keskitytään aika ajoin hyvinkin laajojen kulttuuristen ilmiöiden ja ajanjaksojen hahmoteluun. Osasyynä tälle yleisluonteisuudelle, jossa itse esine häipyä taka-alalle, lienee saatavilla olevan tutkimustiedon niukkuus.

Kirjan lopussa on kaavamainen, mutta havainnollinen aikajana, johon esineet on sijoitettu pikkukuvina. Aikajana kattaa peräti yli seitsemän vuosituhatta, 6000-luvulta ennen ajanlaskumme alkua 1500-luvulle jälkeen Kristuksen syntymän. Muinaistutkijoiden piirissä käytössä oleva ajan merkintätapa – esim. 1550 j.Kr – hieman oudoksuttaa keskiaikaisen taiteen osalta, varsinkin kun kirkollista, katolista taidetta ei ole voinut syntyä ennen Kristuksen syntymää. Yhdenmukaisuus ajan ilmaisutavassa palvelee tietysti kevyemmin perustiedoin varustettuakin lukijaa. Esineiden yhteydessä tuodaan esiin systemaattisesti ja tasapuolisesti, antikvaarisen perinteen mukaisesti,

esineisiin liittyvää taustatietoa, kuten säilytys- ja löytöpaikka, oletettu käyttöpaikka ja -tapa, ajoitus sekä esineessä havaittavat, sen “elinkaaren” aikana syntyneet muutokset.

Hirvenvasa ja kerjäläinen -teos asettuu taide- ja tietokirjan välille: se jatkaa muinaisesineitä esittelevien, valokuvien avulla taiteellisuutta tavoittelevien kuvakirjojen perinnettä, jonka piiriin esimerkiksi Istvan Raczin ja Riitta Pylkkäsen keskiajan taidetta ja esihistoriallista löytöaineistoa esittelevät kirjat 1960- ja 1970-luvuilta kuuluvat. Kukin näistä teoksista on luonnollisesti aikansa tuote. *Hirvenvasa ja kerjäläinen* -julkaisua voidaan pitää kunnianosoituksena perinteiselle ja käsinkosketeltavalle, painomusteelta ja liimoilta tuoksuvalla kirjalle, tuolle vuosisatojen aikana kehittyneelle ”käyttöliittymälle,” aikana, jolloin visuaaliset elämykset välittyvät meille yhä suuremmissa määrin sähköisesti, erikokoisilta näytöiltä. Se ei varsinaisesti tuo esiin uusinta tutkimusta – lähdeluettelon perusteella joidenkin esineryhmien osalta jopa välttää sitä. Kirjoittajien laaja kokemus ja tutkimukselliset meriitit näkyvät kuitenkin esinekohtaisissa tekstien tietosisällöissä, mutta myös rohkeutena heittäytyä aistihavaintojen varaan. Helppolukuisuus tai ainakin kuivakkaa akateemisuutta kaihtava tyyli tuo toivottavasti kirjalle nuorta lukijakuntaa. Lopuksi on vielä todettava, että teos on erityisen tervetullut tilanteessa, jossa museoiden esineistään julkaisemia kirjoja syntyy harvakseltaan ja kokoelmien yleisön saataville saattaminen painottuu näyttelyiden lisäksi pääasiallisesti museoaineistojen digitointiin.

Katri Vuola, FM
Filosofian, historian ja taiteiden tutkimuksen osasto
Helsingin yliopisto
katri.vuola@helsinki.fi